

Gołębiewski, Grzegorz

"Chwała bohaterom! Mieszkańcy Mazowsza zachodnio-północnego sądzeni przez Wojskowe Sądy Rejonowe 1946-1955", Jacek Pawłowicz, przedmowa Witold Kulesza, Warszawa 2003 : [recenzja]

Notatki Płockie 49/2-199, 52-54

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

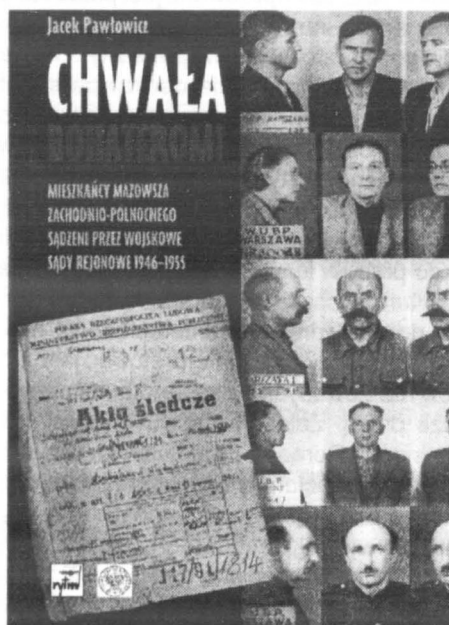
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Jacek Pawłowicz, *Chwała bohaterom!*
*Mieszkańcy Mazowsza zachodnio-północnego
 sążeni przez Wojskowe Sądy Rejonowe 1946-1955,*
 przedmowa Witold Kulesza, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2003.**

Działalność podziemia poakowskiego po 1945 r. na terenie Płocka i okolicznych powiatów ciągle pozostaje „białą plamą” czekającą na swoje wypełnienie. Stopniowo jednak, w miarę udostępniania źródeł, pojawiają się historycy, podejmujący ten temat. Należy do nich Jacek Pawłowicz, kierownik Oddziałowego Biura Edukacji IPN w Warszawie. Pierwszym rezultatem jego zainteresowań tą problematyką była wydana wspólnie z Tomaszem Łabuszewskim niewielka książeczka towarzysząca wystawie „Ostatni leśni. Mazowsze i Podlasie w ogniu 1948-1953”¹.

Nowa publikacja jest bardzo obszerną monografią w formie słownika biograficznego osób, sądzonych przez komunistyczny wymiar pseudosprawiedliwości na północno-zachodnim Mazowszu. Wymienione w słowniku osoby oskarżone były o działalność w zbrojnych oddziałach konspiracyjnych lub pomoc ich członkom. W pierwszej części autor scharakteryzował liczne organizacje i oddziały zbrojnego podziemia antykomunistycznego, działające na północno-zachodnim Mazowszu, a więc w dużej mierze na terenie m.in. powiatów płockiego, sierpeckiego i częściowo gostynińskiego. Najliczniej reprezentowane były oddziały Ruchu Oporu Armii Krajowej oraz Narodowych Sił Zbrojnych - Narodowego Zjednoczenia Wojskowego. Część wstępną kończy krótka charakterystyka działania Wojskowych Sądów Rejonowych i stosowanych przez ich funkcjonariuszy metod wymuszania zeznań.

Zasadniczą część pracy stanowią 662 biogramy osób skazanych przez WSR-y, wśród których są zarówno dowódcy, żołnierze, jak i zwykli ludzie pomagający oddziałom. Każdy biogram opatrzony jest danymi personalnymi, na które składają się: data i miejsce urodzenia, imiona rodziców, miejsce zamieszkania, stan majątkowy, stan cywilny, sprawowana funkcja i zawód oraz wykształcenie. W wielu przypadkach podano przebieg działalności konspiracyjnej w czasie okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu, do momentu aresztowania. Dalej odnotowana jest data aresztowania, zacytowany fragment aktu oskarżenia, data i miejsce rozprawy, skład zespołu sędziowskiego i zasądzony wyrok. W przypadku kary śmierci podane jest miejsce, data i godzina egzekucji.

W opracowaniu znajdujemy informacje o takich dowódcach partyzanckich, jak Wiktor Stryjewski - „Cacko”, skazany za swoją działalność na 38-krotną karę śmierci, Stefan Bronarski - „Liść” - 6-krotna kara śmierci, Stefan Majewski - „Szczepan” - 6-krotna kara śmierci, Edward Szałański - „Tygrys”, skazany na 5-krotną karę śmierci, Jerzy Wierzbicki - „Ilski” - 4-krotna kara śmierci, Józef Marcinkowski - „Łysy” - kara śmierci, Stanisław Derkus - „Śmiałek” - kara śmierci i wielu innych.

Regułą było, że dowódcy i aktywni żołnierze podziemia antykomunistycznego po schwytaniu otrzymywali KS, często wielokrotną z jednoczesną utratą praw publicznych i tzw. obywatelskich praw honorowych oraz konfiskatą mienia. Przynależność do oddziału bez konkretnych zarzutów kończyła się zwykle wyrokiem kilku lub kilkunastu lat więzienia z utratą praw publicznych. Pomoc oddziałom przez udzielanie schronienia, żywności, odzieży, itp. groziła wyrokiem od kilku miesięcy do nawet kilkunastu lat więzienia z utratą praw publicznych. Za przechowywanie broni groziła kara nawet kilkunastu lat więzienia. Niepowiadomienie milicji lub UB o miejscu pobytu oddziału lub jego członków zagrożone było karą kilku lat więzienia. Sporadycznie przy niezbyt ciężkich zarzutach i braku dowodów zdarzały się uniewinnienia.

Dla ilustracji języka ówczesnych sądów zacytujmy kilka przykładowych sentencji wyroków:

- Stryjewski Wiktor - „Cacko” oskarżony o to, że „w lutym 1946 r.[...] jako komendant posterunku Służby Ochrony Kolei w Sierpcu, wbrew swemu obowiązкови opuścił stanowisko służbowe, a następnie wstąpił do nielegalnego związku (Narodowe Siły Zbrojne), [...] w okresie od lutego 1946 r. do 8 lutego 1948 r. należał do nielegalnego związku NSZ, mającego na celu przemocą obalenie obecnego ustroju w Polsce i na stanowisku początkowo członka, a ostatnio komendanta grup bojowych NSZ z terenu powiatów: Płock, Sierpc i Rypin [...] wspólnie z innymi uzbrojony w broń palną dokonywał gwałtownych zamachów na funkcjonariuszy UB, MO, ORMO i KBW oraz członków PPR, dopuścił się aktu sabotażu przez zniszczenie urządzeń telefonicznych, [...] w okresie od lutego 1946 r. do 8 lutego 1948 r. bez prawnego zezwolenia władz przechowywał automat MP 43 nr 8605, pistolet TT nr 2338, pistolet FN nr 34877 i granat obronny, nosząc broń tę przy sobie”. W efekcie skazany został „trzydziestośmiokrotnie na karę śmierci z pozbawieniem praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na zawsze wraz z przepadkiem całego mienia”².
- Dobrowolski Stanisław - aresztowany 8 lutego 1946 r. i oskarżony o to, że „dostarczył 2 kg materiału wybuchowego trotylu członkom [...] organizacji - Chabowskiemu ps. „Lampart”, wiedząc o tym, że trotyl ten zostanie użyty do wysadzenia pomnika Armii Czerwonej, stojącego w Płocku na Placu Stalina”. [...] Skazany na „karę więzienia przez 5 lat z pozbawieniem praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres lat 2”³.
- Szadkowski Zbigniew - oskarżony o to, że „w okresie od miesiąca marca 1953 r. do chwili zatrzymania, tj. do dnia 1 września 1954 r. na terenie Płocka był członkiem kontrrewolucyjnej organizacji „Dzieci Ziemi Płockiej”, mającej na celu obalenie przemocą ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, występując w niej pod pseudonimem „Lech”. W związku z tym skazany na „karę 4 lat więzienia z utratą praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na 1 rok i przepadek mienia”⁴.
- Kapuśniak Mieczysław - oskarżony o to, że „otrzymawszy wiarygodną wiadomość o miejscu pobytu członków bandy nie zawiadomił o tym władz powołanych do ścigania przestępstw”. Wyrok - 1 rok więzienia⁵.

- Kapuśniak Stanisław, brat Mieczysława - oskarżony o to, że „w sierpniu 1948 r. na terenie wsi Noskowice, gm. Brudzeń, pow. Płock, udzielił pomocy członkom nielegalnego NZW, mającego na celu zbrodnie przez to, że przygotował im parę butów z cholewami po cenie niższej od ceny rynkowej”. Skazany „na karę więzienia przez 5 lat [...], utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres 3 lat”⁶.
- Karwowski Piotr - oskarżony o to, że „był aktywnym członkiem nielegalnej organizacji, mającej na celu obalenie Demokratycznego Ustroju Państwa Polskiego. Zwerbowany przez Marcinkowskiego, otrzymał pseudonim „Zenobin”. Na polecenie Marcinkowskiego wstąpił do PPS w Sierpcu w celu siania dywersji w tonie tej partii, przez szerzenie wśród członków PPS propagandy antypaństwowej”⁷. Uniewinniony.

Obszerny fragment poświęcony jest prezesowi Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1945-49 Bolesławowi Jędrzejewskiemu, aresztowanemu przez UB 13 grudnia 1949 r. Początkowo stawiano mu zarzuty przekazania Gestapo jesienią 1944 r. listy miejscowych członków PPR i AL, przynależności od 7 do 13 grudnia 1949 r. do WIN-u oraz przechowywania bez zezwolenia w magazynie Muzeum TNP pistoletu „Walter”.

Już w pierwszej rozprawie 27 lipca 1951 r. uwolniono go od dwóch pierwszych zarzutów, skazując na 5 lat więzienia za nielegalne posiadanie broni. Ostatecznie, po uwzględnieniu rewizji, wnioskowanej przez prokuraturę wojskową, skazano go na „15 lat więzienia z pozbawieniem praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na lat 5 z przepadkiem całego mienia”⁸.

Na podstawie notek biograficznych i cytowanych aktów oskarżenia nasuwa się szereg wniosków. Przede wszystkim książka pokazuje, jak szeroce było oporu przeciwko władzy komunistycznej, w którym uczestniczyła głównie ludność wiejska. Czasami w pomoc oddziałom zaangażowane były całe rodziny jak np. rodzeństwo Sobierajów z Chudzyńka: Irena, Janina, Wacław i Zenon. Za swoją działalność po aresztowaniu otrzymali kary więzienia w wysokości odpowiednio: 1 rok, 2 lata, dożywocie i 15 lat.

Innym przykładem może być rodzina Rakoczych z Raczyn (gm. Rozwozin, pow. Mława). Małżeństwo Władysława i Władysława za pomoc oddziałom ROAK, m.in. J. Marcinkowskiego - „Łysego” i Kossobudzkiego - „Czarnego”, zapłaciło wieloletnim więzieniem. Władysława została skazana na karę dożywotniego więzienia, a jej mąż począt-

kowo na karę śmierci, zamienioną przez B. Bieruta na 15 lat więzienia. W obu przypadkach orzeczono konfiskatę całego majątku. Wstrząsający jest wyrok na ich jedynym synu, 21-letnim Karolu, który należał do oddziału ROAK „Słonego”, a następnie oddziału NZW. Ranny w starciu z grupą operacyjną KBW i UB, w wyniku postrzału w okolice kręgosłupa doznał całkowitego paraliżu nóg. Mimo tego kalectwa został osądzony, skazany na karę śmierci i pół roku później - 29 marca 1950 r. stracony⁹.

Przy każdym orzeczeniu jest podany skład zespołu sędziowskiego, co pozwala na określenie wysokości ferowanych wyroków przez konkretnych sędziów i oskarżycieli oraz udział innych osób w charakterze ławników.

Często do biogramów i aktów oskarżenia dołączone są zdjęcia z dokumentów osobistych lub wykonane w więzieniu. Na końcu książki autor dołączył fotokopie 66 protokołów wykonania kary śmierci. Dużym ułatwieniem w wyszukiwaniu interesujących czytelnika informacji są indeksy: nazwisk i miejscowości, choć ten ostatni jest mocno niekompletny.

I właśnie analizując dołączony skorowidz miejscowości, można określić swoistą geografie poparcia dla oddziałów, gdzie poza miastami - Płockiem,

Sierpcem, Płońskiem, Mławą, Gąbinem, Raciążem - wyróżniały się: Chudzynek (gm. Rogozino, pow. Płock), Czerniewo (gm. Rogozino, pow. Płock), Gralewo (gm. Starożęcin, pow. Płońsk), Starożreby (pow. Płock).

W przyjętej przez autora formule bez znajomości materiału archiwalnego trudno jest wskazywać na jakieś braki, czy uchybienia, choć np. wiele aktów oskarżenia podanych jest ze skrótami i nie wiadomo, jakie fragmenty zostały pominięte. Tego typu informacje oraz charakterystyka zespołu archiwalnego, który stanowi podstawę pracy, mogłyby znaleźć się we wstępie, którego brakuje.

Z uwagi na swój odkrywczy charakter książka może stanowić niezastąpione źródło zarówno do opracowywania biografii, jak i historii miejscowości, organizacji i skali oporu wobec nowej władzy. Publikacja powstała niejako przy okazji zbierania przez J. Pawłowicza materiałów do pracy doktorskiej nt. zbrojnego podziemia niepodległościowego na północno-zachodnim Mazowszu, należy więc mieć nadzieję na rychłe pojawienie się na rynku księgarskim całościowej monografii zbrojnego oporu przeciwko władzy komunistycznej w tej części Mazowsza.

Grzegorz Gołębiowski

PRZYPISY

¹ T. Łabuszewski, J. Pawłowicz, *Ostatni leśni. Mazowsze i Podlasie w ogniu 1948-1953*, wyd. Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2003.

² J. Pawłowicz, *Chwała bohaterom*, s. 310.

³ Ibidem, s. 92.

⁴ Ibidem, s. 315.

⁵ Ibidem, s. 153.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, s. 155.

⁸ Ibidem, s. 149.

⁹ Ibidem, s. 274-275.

KOMUNIKAT

- 1) W dniu 26 kwietnia 2004 r. obroniła pracę doktorską na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych w Uniwersytecie Kardynała Wyszyńskiego Zofia Kuźniewska seminarzystka Seminarium Doktoranckiego TNP. Dysertacja doktorska miała tytuł „Rozgraniczenie pomiędzy diecezją płocką i włocławską na przestrzeni dziejów. Studium historyczno-archiwalne”. Promotorem pracy był ks. prof. dr hab. Witold Kujawski z Włocławka. Recenzentami byli prof. Bohdan Ryszewski oraz ks. prof. Józef Mandziuk.
- 2) W dniu 4 maja 2004 r. pracę doktorską obroniła w Akademii Bydgoskiej na Wydziale Humanistycznym Barbara Moraczewska seminarzystka Seminarium Doktoranckiego TNP. Temat dysertacji: „Odbudowa i rozwój szkolnictwa Miasta Włocławka w latach 1945-1975”. Promotorem był prof. dr hab. Mirosław Krajewski kierownik Seminarium Doktoranckiego TNP. Recenzentami byli: prof. Eugenia Anna Wesołowska z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, prof. Hanna Konopka z Uniwersytetu w Białymstoku i prof. Marian Pawlak z Akademii Bydgoskiej.

Sekretarz Seminarium Doktoranckiego
Mariusz Portalski